

बळीराम पाटील कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,
ता. किनवट, जि. नांदेड.

इतिहास विभाग

सेमीस्टर – 3,

बी.ए. द्वितीय वर्ष,

पेपर - 6

विषय:- भारताचा इतिहास. (इ. स.१५२६ ते १७०७)

मार्गदर्शक

प्रा.अजय मारोती पाटील

प्रकरण -४ शहाजहान आणि औरंगजेब

▶ शहाजहान

- ▶ हा मुघल सम्राट व औरंगजेबाचा पिता होता.
- ▶ मारवाडाचा राजा उदयसिंह याची कन्या मानमती उर्फ जगत गोसई ही शहाजहानाची आई होती व तिचा विवाह जहांगिराशी इ.स.१५८६ साली झाला.
- ▶ तूळ रास राशिमंडळात असताना शहाजहानचा जन्म झाला. या नक्षत्रात जन्मलेले अर्भक महान मानले जात असल्यामुळे दरबारी फलज्योतिषांनी त्यांची कुंडली तयार करून त्याचे भवितव्य अतिशय उज्ज्वल असल्याचे भाकीत वर्तवले होते.
- ▶ खुर्रम या नावाचा अर्थ आनंददायी असा होतो.
- ▶ जहांगीर या आपल्या पित्याचा उत्तराधिकारी म्हणून शहाजहान राज्यकारभार सांभाळला.
- ▶ तो कला आणि स्थापत्याचा प्रेमी होता जहांगीर यांनीदेखील कलाकारांना व कलेला मोठा राजाश्रय दिला जांगिर बादशहा हा चित्रकलेचा उत्तम पारखी होता.
- ▶ त्याचा हा वारसा पुढे शहाजहान याने पुढे नेला मगल सम्राट मध्ये शहाजहानने जहांगिराचे धोरण पुढे नेताना मुघल साम्राज्याचा मोठा विस्तार केला अनेक प्रांत त्याने जिंकून घेतले स्थापत्यकलेची त्याला विशेष आवड होती त्याने आपल्या कार्यकाळात अनेक सुंदर इमारती बांधल्या. ताजिमहल ही त्याने बांधलेली अप्रतिम अशी स्थापत्याची कलाकृती आहे

शहाजानच्या काळातील महत्त्वाच्या घटना

- ▶ खानजहान लोदीचे बंड (इ. स. 1628 ते 1631)
- ▶ बुदिलखंडातील जुझारसिंहाचे बंड (इ. स.1628 ते 1635)
- ▶ 1630 चा दुष्काळ आणि प्लेगची साथ.
- ▶ मुमताजचा मृत्यू (इ. स.1632)
- ▶ पोर्तुगीजांचा बंदोबस्त (इ.स.1631 ते 1632)

शहाजानचे दक्षिण धोरण

- ▶ निजामशाही राज्याचा शेवट.
- ▶ विजापूर व गोवळकोंडावर विजय.
- ▶ दख्खनचा सुभेदार औरंगजेब.

शहाजहान चे धार्मिक धोरण

- ▶ शहाजहानचे धार्मिक धोरण असहिष्णुवृत्तीचे होते.
- ▶ शहाजहान हा कट्टर सुनी पंथीय मुसलमान होता.
- ▶ त्याचे धोरण हिंदू व शिया पंथीय मुसलमानांना अनुकूल नव्हते.
- ▶ तो करमत प्रवृत्तीचा मुसलमान असल्याने रोजा आणि नावाचा च्या बाबतीत काटेकोरपणे वागत असत.
- ▶ त्याचे हिंदू बाबतीत चे धोरण तिरस्काराचे होते.
- ▶ दसरा, दिवाळी, वसंत पंचमी, रक्षाबंधन, या हिंदूंच्या समोर बंदी घातली.
- ▶ त्यांनी हिंदूंच्या यात्रेवर बंदी घातली.
- ▶ इ. स. 1633 मध्ये एक फर्मान काढून नव्याने बांधण्यात आलेली सर्व हिंदूंची मंदिरे जमीन दोस्त पाडण्याचा आदेश दिला.

औरंगजेब.

- ▶ दिल्लीच्या मोगल घराण्यातील सहावा बादशहा मुहियुद्दीन मुहंमद औरंगजेब हा होता.
- ▶ *शाहजहान* व मुमताज यांचा तिसरा मुलगा.
- ▶ गुजरातमधील दोहद येथे जन्मला.
- ▶ शाहजहानच्या बंडामुळे वयाच्या सहाव्या वर्षी त्यास जहांगीरकडे ओलीस रहावे लागले.
- ▶ पुढे काही दिवस तो नूरजहानच्या कैदेत होता.
- ▶ १६२८ मध्ये शाहजहान दिल्लीच्या तख्तावर बसल्यावर त्याची नूरजहानच्या कैदेतून मुक्तता झाली आणि त्याच्या शिक्षणास प्रारंभ झाला.
- ▶ त्याने *कुराण* व *हदीस* यांचा अभ्यास केला; तसेच अरबी, चघताई, फार्सी व तुर्की भाषा आत्मसात केल्या. लहानपणापासूनच त्यास चित्रकला, *संगीत* व इतर ललितकलांची नावड होती.
- ▶ शाहजहानने १६३४ मध्ये दहा हजारांची मनसब देऊन औरंगजेबाला बुंदेल्यांचे बंड मोडण्यासाठी पाठविले होते.
- ▶ याच मोहिमेत त्याचे लष्करी कौशल्य दृष्टीस पडले. या स्वारीतील यशामुळेच शाहजहानने औरंगजेबाला दक्षिणेच्या सुभेदारीवर पाठविले. औरंगजेब १६३६ ते १६४४ दक्षिणेचा, १६४५ ते १६४८ गुजरातचा, १६४८ ते १६५२ मुलतानचा व शेवटी १६५२ ते १६५७ पुन्हा दक्षिणेचा सुभेदार होता.

औरंगजेबाचे राजपूतविषयक धोरण.

- ▶ सम्राट अकबराच्या कारकीर्दीपासून राजपुतांच्या मुघल दरबाराशी संबंध आला.
- ▶ राजपुतांचे शौर्य पाहून अकबराने आपल्या उदार धार्मिक धोरणाने त्यांच्याशी मैत्री केली.
- ▶ त्यांच्या मदतीने संपूर्ण भारतावर मुघलांचे प्रभुत्व निर्माण केले.
- ▶ राजपुताना मोगल राजाचे आधारस्तंभ बनविले त्यानंतर जहागीर आणि शहाजहान यांच्या काळात राजपुतांशी सलोख्यांचे संबंध होते.
- ▶ परंतु औरंगजेबाच्या धर्मात नीतीमुळे मोगल राजपूत संबंध बिघडले त्यामुळे ते मुघलांचे कट्टर शत्रू बनले.
- ▶ जोधपुरवर ताबा.
- ▶ मेवाडशी संघर्ष.

औरंगजेबाचे धार्मिक धोरण.

- ▶ औरंगजेबा कट्टर सुनी पण ती मुसलमान होता.
- ▶ त्याचा इस्लाम धर्मावर मोठा विश्वास होता.
- ▶ त्यांनी इस्लामी तत्वानुसारच राज्याचा कारभार केला.
- ▶ त्यामुळे तो भारताला काफिरांचा देश मानत होता.
- ▶ भारतासारख्या गैर मुस्लिम देशाचे रूपांतर इस्लामी देशात करणे हे त्याचे उद्दिष्ट होते.
- ▶ भारत देशाला इस्लामी राज्य बनविण्यासाठी जे हात पुकारणे तो स्वतःचे धार्मिक कर्तव्य समजत होता असे इस्लाम धर्माला त्यांनी राजधर्म बनवून त्यास राजश्री दिला सत्तेवर आल्यानंतर त्याने लगेच स्वातंत्र्य धार्मिक धोरण जाहीर केले आणि गैर इस्लामी प्रथा बंद केल्या.

1. हिंदूंचा छळ
2. जिंझीया कर.
3. सामाजिक निर्बंध.
4. हिंदू मंदिरांचा विध्वंस.
5. हिंदूंना जबरदस्तीने मुसलमान बनविणे.

मोघल साम्राज्याच्या ज्हासाची कारणे

1. दुबळे व अकार्यक्षम वारस.
2. वारसा हक्क संबंधी निश्चित नियम नव्हता.
3. औरंगजेबाचा धार्मिक अत्याचार.
4. आर्थिक पतन.
5. मुघल सैन्याचे पतन.
6. मोगल दरबारातील गटबाजी.
7. मोगल सरदारांचा ढासळता दर्जा.
8. राजपूत विषयक धोरण.
9. दोषपूर्ण प्रशासन.
10. प्रजेकडे दुर्लक्ष.
11. मराठ्यांचा उदय.

Thank you